

Hyvää kohtelua

koskeva
suunnitelma

Outamon lastenkoti

snadisti stadi
vuodesta
1911

Lasten suusta
kokemuksia ja
mielipiteitä
meille
aikuiselle
tienviitaksi.

**Lastemme
hyvään
kohteluun**

Sisällysluettelo

1 Outamon lastenkodin lasten hyvää kohtelua koskeva suunnitelma aikuisille	4
2 Toimenpiteitä lasten ikätasoisesta itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi, tukemiseksi ja ylläpitämiseksi	5
2.1 Itsemääräämisoikeus.....	5
2.2 Yksilöllisyys.....	5
2.3 Kun lapsi tulee Outamon lastenkotiin	6
2.4 Lasten henkinen ja fyysinen koskemattomuus	7
2.5 Omassa huoneessa lapsella on mahdollisuus yksityisyyteen.....	8
3 Hyvä ikätasoinen ja lapsikohtainen hoito, kasvatusta ja valvontaa.....	9
4 Lasten turvallisuudesta huolehtiminen rajoitusten käytön yhteydessä	11
5 Hoito- ja kasvatushenkilökunnan ja muiden yksikössä työskentelevien turvallisuudesta huolehtiminen	13
6 Rajoitustoimenpiteiden toteuttaminen ja tilanteet, missä niitä käytetään	13
6.1 Rajoitustoimenpiteiden käyttö Outamon lastenkodissa	15
6.2 Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet	16
6.2.1 Yhteydenpidon rajoittaminen	16
6.2.2 Aineiden ja esineiden haltuunotto.....	17
6.2.3 Henkilöntarkastus	17
6.2.4 Henkilönkatsastus	18
6.2.5 Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen	18
6.2.6 Kiinnipitäminen	19
6.2.7 Liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoittaminen	19
6.2.8 Eristäminen	20
6.2.9 Erityinen huolenpito	21
6.3 Yleiset toimintatavat rajoitusten käytön jälkeen	22
6.4 Lapsen muutoksenhaku ja kantelumahdollisuus.....	22

1 Outamon lastenkodin lasten hyvää kohtelua koskeva suunnitelma aikuisille

Lapsen hoitoa ja huolenpitoa järjestävä lastenkoti laatii lastensuojelulain mukaisen hyvää kohtelua koskevan suunnitelman osana omavalvontasuunnitelmaa, jonka tarkoituksena on turvata lasten oikeuksien toteutuminen sijoituksen aikana. Lapsen oikeuksien turvaamisella tarkoitetaan, että lapsia kohdellaan asianmukaisesti sekä kunnioittavasti ja että jokaisen lapsen tuen tarpeisiin vastataan suunnitelmallisesti, turvallisesti ja laadukkaasti. Lapsen oikeudet muodostavat keskeisen pohjan laadukkaalle sijaishuollolle. Jokaisella lapsella on oikeus hyvään hoitoon.

Outamon lapset ovat olleet mukana päivittämässä ja kehittämässä tätä hyvän kohtelun suunnitelmaa. Ensin lapset osallistuivat keskustelutyöryhmään keväällä 2020. Sitten keväällä 2021 jokaiselta osastolta osa lapsista osallistui puolistrukturoituihin haastatteluihin. Molempina vuosina suunnitelmaa käytiin yhdessä lasten kanssa läpi. Tätä suunnitelmaa ajantasaistetaan jatkossakin yhdessä lasten ja henkilöstön kanssa yksilöllisesti sekä yhteisöllisesti.

Hyvää kohtelua koskevaa suunnitelmaa päivitettäessä käytiin läpi käytössä olevat rajoitustoimenpiteet, omaohjaaja- ja ohjaajasuhteet, lasten kohtelu, tilat ja turvallisuus, käyttö- ja ostosvarat, koulunkäynti sekä koulun ja osaston välinen yhteistyö. Rajoitustoimenpiteiden osalta käytiin seikkaperäisesti läpi rajoitustoimenpiteiden sisältö, tavoite ja tarkoitus sekä lapsen osallisuus ja oikeudet kuten muutoksenhakuoikeus rajoitustoimenpiteistä ja valitusoikeus epäasiallisesta kohtelusta. Lasten kokemuksia selvitettiin hyvän kohtelun toteutumisesta sijaishuollossa Outamon lastenkodissa konkreettisten kokemusten kautta. **Kokemuksista keskusteltiin erityisesti kuulemisen, yksilöllisyyden huomioimisen ja osallisuuden toteutumisen näkökulmasta. Lisäksi lapsia kuultiin siitä, miten voidaan toteuttaa hyvää kohtelua jatkossa paremmin.**

Kaikki lapset kokivat sijaishuollon Outamossa edistäneen heidän tilannettaan. He pitivät Outamaa sekä siellä työskenteleviä aikuisia turvallisina.

2 Toimenpiteitä lasten ikätasaisen itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi, tukemiseksi ja ylläpitämiseksi

2.1 Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus on jokaiselle kuuluva perusoikeus, joka muodostuu oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Siihen liittyvät läheisesti oikeudet yksityisyyteen ja yksityiselämän suojaan. Outamon lastenkodissa itsemääräämisoikeuden toteutuminen on keskeinen toimintaa ohjaava arvo. Outamon lastenkodin lapset kuvailevat sitä näin:

"Parannetaan itsemääräämisoikeutta, eli nuori saa ite päättää itsestään kaiken."

"Se, että mä saan tehdä mitä mä haluan ja mä päätän ite."

"En osaa selittää, on huomioitu hyvin."

"Ihan normaalit vapaudet laitoksessa."

Lastenkotityössä lapsia kannustetaan aktiivisesti osallistumaan heidän oman palvelunsa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Outamossa lapsille annetaan mahdollisuus tulla kuulluiksi ja esittää oma mielipiteensä. Hoito- ja kasvatustyö tehdään lasta kunnioittaen ja osallisuuden sekä itsemääräämisoikeuden toteutuminen varmistetaan strukturoiduilla rakenteilla jokapäiväisissä arjen vuorovaikutustilanteissa.

Itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi määritellyt rakenteita Outamon lastenkodissa:

- Jokapäiväisessä lapsen ja aikuisen vuorovaikutuksessa
- Sovitut omaohjaaja-ajat lapsille
- Lapsen osallisuus ja osallistaminen hoito- ja kasvatussuunnitelmien teossa ja arvioinnissa
- Yhteisökokoukset viikoittain
- Yksilöllinen kuuleminen, esim. viikko- ja harjoittelusuunnitelmat sekä kuukausiarvioinnit
- Lapsen/lapsien kuuleminen kaikessa päätöksenteossa
- HOJKS: lapsen, erityisluokanopettajan ja omaohjaajan väliset kolmikantakeskustelut

2.2 Yksilöllisyys

Outamon lastenkodissa lapsi nähdään arvokkaana ja hänen näkemyksensä ainutkertaisena ja yksilöllisenä hoito- ja kasvatustyötä ohjaavina tekijöinä. Hoito- ja kasvatustyössä huomioidaan aina lapsen hetkinen ikäkausi sekä kehityksen taso. Vaikka kotiosastojen arkirutiini toimiikin yhdessä sovittujen tapojen ja rakenteiden pohjalta, on lapsen hoito- ja kasvatustyö aina yksilöllistä. Kotiosaston arki rakentuu yhteisen viikko-ohjelman lisäksi yksilöllisistä menoista ja hoitokontakteista. Outamon lastenkodin lapset kertovat, että heidän yksilölliset mielenkiinnon kohteensa huomioidaan hyvin. Yksilöllisten mielenkiinnonkohteiden huomioimista lapset kuvasivat mielellään:

"On annettu mahdollisuus tehdä asioita mistä tykkään ja aina yritetään keksiä yksittäisiä ratkaisuja jokaiselle nuorelle."

”Jos joku halua jotain, niin toteutetaan.”

”Oon halunnut skeittaamaan, on hommattu skeittilauta, päässyt jatkamaan harrastusta.”

”Sain just dekin mun skuuttiin.”

”Oon pyytänyt thaiboksingia tai brasilian jujutsua, mutta ei ole päässyt harrastamaan koronan takia.”

Lähtökohtana sille, että lapsi huomioidaan yksilöllisesti ja ikätasoisesti on, että hänen hoitoon ja kasvatukseen osallistuvat henkilöt tunnistavat lapsen tarpeet. Ennen lapsen saapumista lastenkotiin lastenkodin johtaja, vastaava ohjaaja, psykologi ja muu hoito- ja kasvatushenkilöstö tutustuvat huolellisesti lapsen asiakastietoihin. Tiedon siirtymisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää myös, että sosiaalityöntekijän ja lastenkodin tietojen vaihto on toimivaa. Huoltajat pyritään osallistamaan mahdollisimman kiinteäksi osaksi kasvatustyötä. Suurena voimavarana näemme sen, että lastenkoti ja huoltajat pystyisivät toimimaan keskenään tiiviisti ja vastavuoroisesti. Pyrimme edistämään lasten huoltajien, lasten ja henkilöstön välistä vuorovaikutusta suunnitelmallisesti.

2.3 Kun lapsi tulee Outamon lastenkotiin

Lapselle ja hänen huoltajalleen esitellään tutustumiskäynnillä lastenkodin ja kotiosaston tiloja. Jo tutustumiskäynnillä tai pian sen jälkeen käydään läpi yhteiset tavat, käytänteet ja nimetään lapsen oma ohjaaja. Tavoitteena on pystyä muodostamaan mahdollisimman hyvä kokonaiskuva lapsen tilanteesta käymällä läpi hänen elämäntilanteensa, perherakenteet ja historia. Keskeistä on selvittää lapsen vahvuudet, voimavarat ja mahdolliset tuen tarpeet yhdessä muiden erityisten huolenaiheiden kanssa. Lapsen omat mielenkiinnon kohteet ja harrastukset sisällytetään osaksi lapsen kuntouttavan arjen rakenteita. Lapsen oma kokemus tutustumiskäynnillä on ensimmäinen mahdollisuutemme lunnastaa *lapsen ja hänen läheisten luottamus* Outamossa työtä tekeviin aikuisiin.

Outamon lastenkodissa omaohjaajuus on keskeisessä roolissa oleva työmenetelmä. Omaohjaajan ydintehtävä on ensisijaisesti vastata lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja toimia omaohjattavan päävastuullisena hoito- ja kasvatushenkilönä sijaishuollon aikana. Omaohjaaja tukee lasta kotiutumaan lastenkotiin, muodostaa käsityksen lapsen kokonaistilanteesta ja huolehtii pääasiassa lapsen verkostokontakteista sekä yhteydenpidosta vanhempiin. Omaohjaajuutta Outamossa lapset kuvasivat näin:

”Tuleva omaohjaaja tuli moikkaamaan mua ennen kuin tulin Outamoon.”

”Suhteeni omaohjaajaan on tosi hyvä. Tykkään hänestä tosi paljon. Surullisinta Outamosta lähtiessä on sen menettäminen. Se on puolustanut kaikissa asioissa enkä voisi toivoa parempaa.”

”Omaohjaaja on aivan mahtava ja ihana.”

”Omaohjaajapäivänä ostettiin vaatteita ja käytiin syömässä.”

”Mun omaohjaaja on kiva, tulee mun kanssa salille.”

”On omaohjaaja, mutta kaikki ohjaajat on kivoja.”

Outamon lastenkodissa lapsen ja aikuisen välille pyritään muodostamaan turvallinen ja luottamuksellinen vuorovaikutussuhde, jossa on mahdollista ilmentää ja käsitellä erilaisia tunteita sekä asioita. Lapsi tarvitsee kokemuksen, että hänet hyväksytään, hänen tarpeisiinsa vastataan ja häntä ymmärretään. Onnistuessaan suhde vaikuttaa olennaisesti lapsen kehitykseen ja parhaimmillaan korjaa sitä.

Aikuisen tehtävänä on lunastaa lapsen luottamus ja antaa sijaa lapsen oikeuden mukaiselle kiintymykselle. Outamon lapsilta kysyttiin, millaisina he kokevat aikuiset Outamossa ja he vastasivat näin:

"Aikuiset kohtelevat hyvin. Se on yksi syy, miksi viihdyn täällä."

"On turvallisia."

"Hyvii, kivoi, ja on niitä kenen kaa sulla ei vaan klikkaa."

"Ihmisiä, feikkivartijoita, ei pahalla."

Kotiosastoilla huolehditaan, että lapsilla on ajantasainen tieto lastenkodin tavanomaiseen kasvatukseen liittyvistä yhteisistä tavoista ja käytännöistä. Yhteiset säännöt löytyvät jokaisen kotiosaston seinältä helposti nähtäviltä. Yhteisiä käytänteitä ja sääntöjä voi kyseenalaistaa sekä tehdä niihin muutosehdotuksia viikoittaisessa yhteisökokouksessa. Muutosehdotukset voidaan viedä lastenkodin esimieskokoukseen. Joskus yksittäisellä lapsella voi olla omaan ikätasoonsa ja elämäntilanteeseensa liittyviä yhteisistä säännöistä poikkeavia sääntöjä, joihin hänellä itsemääräämisoikeutensa perustuen on oikeus. Nämä säännöt kirjataan erikseen lapsen omiin asiakirjoihin. Soveltuvien osin poikkeukset käsitellään lapsiyhteisössä yhdenvertaisuuden kokemuksen turvaamiseksi. Yhteisökokouksia lapset kuvasivat Outamossa näin:

"Itseäni koskevat asiat käsittelen kahden kesken vastaavan ohjaajan kanssa."

"Esimerkiksi yhteisökokouksessa kerrottiin, että kahdeksan ihmistä pääsee lentämään helikopterilla. Pääsen mukaan, jos käyn koulu."

"Turhii, sillä asioista voi puhua muutenkin ku yhteisökokouksissa. Niihin on pakko mennä, muuten ei pääse mihinkään."

Outamon lapset ovat kiinnittäneet huomiota tasavertaiseen kohteluun ja kokevat joskus epätasa-arvoisuutta verratessaan itseään toisiin. Kaikki lapsen asiat eivät ole yhdessä jaettavia. Jokaisella lapsella on oikeus omaan yksityisyyteen ja aikuisilla velvollisuus tehdä yksilöllisiä ratkaisuja lasten tarpeiden mukaisesti. Outamon sääntöjä lapset pitivät pääosin selkeinä, mutta kuvailivat myös niihin liittyviä epäkohtia:

"Esimerkiksi jouduin lähtemään 2 tuntia myöhässä harkkaan, kun olin mennyt myöhässä kouluun. Ei oltu kerrottu tällaisesta säännöstä aikaisemmin."

"Välillä käy niin, että asiat muuttuu hetkellisesti. Välillä saa tehdä jotain, välillä ei. Koulupäivän aikana ei saa kattoo telkkariä, välillä saa."

"Välillä ohjaajat unohtaa kieltää, sit kaikki luulee et saa tehdä, ja sit ei saakaan."

2.4 Lasten henkinen ja fyysinen koskemattomuus

Jokaisella lapsella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Outamon lastenkodissa lapsen oikeus yksityisyyteen, fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen, oman arvokkuuden tunteen säilyttämiseen sekä itseään koskevan tiedon kontrollointiin turvataan niin hyvin kuin se kussakin tilanteessa on mahdollista. Henkistä ja fyysistä koskemattomuutta lapset kuvasivat näin:

”Henkinen ja fyysinen koskemattomuus on toteutunut niin kuin sen pitääkin.”

”En tykkää ohjaajasta, joka aina silittää päätä, ei täällä ole tapana koskea sillä tavalla (naurua).”

”Ei oo pitkään aikaan ollut mitään fyysistä täällä, mutta oon kuullut, että pojilla oli tappelu, ja kerran me lähdettiin yöjuoksulle.”

”Ohjaajatkin heittää sitä henkistä läppää (hymyilyä).”

Lapsen oikeutta omaan koskemattomuuteen ei koskaan riistetä mielivaltaisesti tai siihen kajota ilman lastensuojelulaisissa säädettyä perustetta. Kaikessa lasten kanssa tehtävässä työssä kunnioitetaan lapsen sekä henkistä että fyysistä koskemattomuutta. Outamon lastenkodissa huolehditaan siitä, että lapsen koskemattomuuteen ei puututa kuin aivan välttämättömissä tilanteissa, kuten esim. silloin kun lapsi omalla käytöksellään vaarantaa joko itsensä tai muiden turvallisuuden. Myös tilanteissa, jossa lapsen intymiteettisuoja ei toteudu (esim. henkilönkatsastuksen toteuttamisessa ottamalla huumausainenäyte virtsasta) huomioidaan, että toimenpiteen suorittaa samaa sukupuolta oleva hoito- ja kasvatushenkilöstöön kuuluva henkilö.

Outamossa lapset ovat tuoneet esille, että huumausainetestin ottaminen virtsasta koetaan nöyryyttävänä ja ahdistavana. Lasten mielestä heille läheinen henkilö ei ole sopivin henkilö tilanteeseen vaan vieraampi henkilö voi olla parempi. Ammatillisten havaintojen merkitystä korostetaan ja mietitään vaihtoehtoisten huumausainetestien käyttöä hoitotyön tueksi. Pyrimme välttämään virtasta otettavien huumeuseulojen käyttöä ja lapsilla on mahdollisuus valita sylkinäyte.

Lapsen henkilökohtaisia tietoja käsittelevät vain tietoihin oikeutetut henkilöt ja lapsen asiat kirjataan kunnioittavasti sekä objektiivisesti. Asiakastietoa käsittelevältä henkilöstöltä edellytetään asianmukaista tietosuojasaamista, joka varmennetaan tietoturvatentillä.

Lastenkodin alueella ja asiakastiloissa on valvontakameroita lisäämässä turvallisuutta. Sisätiloihin asennettujen kameroiden sijoittelussa on huomioitu lasten intymiteettisuojan toteutuminen ja asukastilojen suoratoistokameroita voi seurata vain ohjaajien toimistoista. Ulkokameroiden tallenteita voi katsella vain siihen oikeutettu henkilö ja tallenteiden luovuttamisesta päättää sosiaali- ja terveystoimen turvallisuuspäällikkö. Kameravalvonnasta on laadittu oma Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystoimialan tietosuojaseloste.

Lapset tietävät kameroiden olemassaolon ja sijainnit. Heidän mielestään kamerat ovat näkyvillä paikoilla ja niistä kerrotaan jo Outamoon tullessa.

2.5 Omassa huoneessa lapsella on mahdollisuus yksityisyyteen

Lapsilla on Outamon lastenkodissa oma huone, jossa heillä on mahdollisuus yksityisyyteen. Hoito- ja kasvatushenkilöstö kunnioittaa lapsen oikeutta omaan tilaan ja yksityisyyteen. Asioidessa lasten huoneissa noudatetaan käytäntöä, että huoneen oveen koputetaan ennen kuin sinne mennään sisälle. Lapselle myös annetaan mahdollisuus poistua haastavista tilanteista omaan huoneeseen esimerkiksi

rauhottumaan. Tarpeetonta asiointia lapsen huoneessa vältetään, varmistaen kuitenkin valvontavastuun ja lapsen turvallisuuden toteutuminen. Lasten huoneet ovat kalustettu valmiiksi, mutta lapsella on mahdollisuus itse sisustaa huonettaan oman näköiseksi henkilökohtaisilla tavaroillaan. Lapsilla on myös käytössään lastenkodin puolesta saatava käyttövara, jonka he voivat käyttää oman huoneen sisustamiseen.

Lapset kertoivat saaneensa rahaa oman huoneen sisustamiseen tullessaan Outamoon. Vuoden päästä aikaisemmin hankitut tavarat olivat jo menneet rikki tai muuhun käyttöön. Lapset toivoivat, että oman huoneen sisustusvaran voisi saada uudestaan tai useamminkin.

Suurin osa lapsista koki oman huoneen rauhalliseksi, erityisesti itsenäistyvä siipirakennuksessa asuva nuori koki, että hänellä on tarpeeksi rauhaa. Huoneet olivat heidän mielestään mukavia ja kotoisia. Muutaman mielestä omassa huoneessa ei ollut rauhaa. Tällöin yksittäinen nuori oli koputellut huoneen oveen kiusallaan tai ohjaaja tuli huoneeseen koputuksen jälkeen liian nopeasti. Muutamat nuorista kuvailivat omaa huonettaan myös masentavaksi tai tylsäksi paikaksi, jossa ei tapahdu mitään.

3 Hyvä ikätasoinen ja lapsikohtainen hoito, kasvatusta ja valvonta

Outamon lastenkodissa huolehditaan hyvästä ikätasoisesta ja lapsikohtaisesta hoidosta ja kasvatuksesta. Valvonta toteutetaan Outamon lastenkodissa lapsen itsemääräämisoikeus huomioiden. Kotiosastolla lapsella on omaohjaaja ja hoito- sekä kasvatustyötä johtaa vastaava ohjaaja. Omaohjaaja ja vastaava ohjaaja tekevät yhdessä lapsen, lapsen huoltajien ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa yksilöllisen hoito- ja kasvatussuunnitelman (HKS). Koko työryhmä osallistuu lapsen hoitoon, kasvatukseen ja huolenpidon arviointiin yhdessä lapsen kanssa.

Hoito- ja kasvatussuunnitelma laaditaan neuvottelussa. Lasta osallistetaan valmistautumalla omaan neuvotteluun huolellisesti käymällä läpi kaikki siellä käsiteltävät asiat yhdessä omaohjaajan kanssa. Ennen neuvottelua varmistamme, että sosiaalityöntekijä on yhteydessä lapseen kahden kesken. Neuvottelutilanteen on tarkoitus olla lapselle turvallinen, jossa hän voi itse ilmaista oman näkemyksensä. Tarvittaessa omaohjaaja voi toimia lapsen äänenä.

Hoito- ja kasvatussuunnitelman neuvottelussa lapsen prosessille asetetaan yksilölliset ja ajantasaiset tavoitteet sekä keinot niiden toteuttamiseksi. Lapsen hoitoa, kasvatusta ja tavoitteiden toteutumista arvioidaan jokaisessa neuvottelussa. Lapsi, huoltajat, lastenkodin henkilöstö ja sosiaalityöntekijä arvioivat kukin itsenäisesti toteutunutta huolenpitoa toisiaan kuullen. Hoito- ja kasvatussuunnitelmaa päivitetään aina kun lapsen tilanne muuttuu ja tulee tarvetta tavoitteiden päivittämiselle. Neuvottelu järjestetään vähintään kaksi kertaa vuodessa.

Lasten mielestä HKS-neuvotteluihin valmistaudutaan hyvin ja niissä heidän mielipiteitään kuunnellaan. HKS-neuvotteluista ja niihin valmistautumisista lapset kertoivat näin:

"Aikaisemmin ne oli ahdistavia, enkä halunnut osallistua niihin. Tuntui että mun yli käveltiin, mutta kun hoidan asiani, niin ei enää tehdä."

"Joskus vaikka lähdetään ajelulle ja käydään syömässä, sitten samalla jutellaan, jos on keskusteltavaa."

"Jos sulla on omia asioita, keskustelemalla ohjaajan kanssa ennen neuvottelua saadaan, että ite kertoo ja sit ne (tarkoittaen ohjaajia) muistuttaa sua."

"Ilman niitä mulla ei ois lyhempiä koulupäiviä."

Outamon lapset ovat kokeneet neuvotteluihin valmistautumisen hyvänä ja riittävänä. Lapset pitävät tärkeänä, että onnistumiset ja edistymiset huomioidaan. Lasten mukaan neuvottelut koetaan raskaina ja pitkinä, jos niissä keskitytään epäonnistumisiin ja jatkuvaan uuden tavoitteen asetteluun ilman, että annetaan palautetta onnistumisista. Lapset toivovat erityisesti, että heidän sosiaalityöntekijänsä antaisivat pienistäkin onnistumista palautetta.

Sovitut tavoitteet ohjaavat käytännön työtä. Sovitut keinot tuodaan lapsen yksilölliseen viikko-ohjelmaan. Tavoitteita arvioidaan kuukausittaisissa arvioinneissa, jotka laatii omaohjaaja ja hyväksyy vastaava ohjaaja. Lapsi osallistuu kuukausittaisten tavoitteiden toteutumisen arviointiin ja hänen mielipiteensä kirjataan kuukausiarvioinnin loppuun. Arviointi ei ole arvostelua, vaan sen keskeinen osuus on kuulla lasta, esimerkiksi miten sovitut keinot (ja/tai tuki) edistävät hänen hyvinvointiaan. Valmis kuukausiarviointi liitetään asiakastietojärjestelmään ja lähetetään huoltajille. Tarvittaessa kuukausiarviointi käännetään huoltajien äidinkielelle.

Lapset kertoivat omaohjaajien kysyvän joka kuukausi heiltä mielipiteitä kuukausiarviointeihin. Lapset kertoivat heistä tuntuvan pahalta, jos kuukausiarvioinnissa luki asioita, joissa esimerkiksi heidän käytöstään kuvailtiin negatiivisesti toistuvasti tai kuvailtiin heidän käytöstään sanoilla, joita heidän oli vaikea käsittää esimerkiksi näin:

"Ei ole oikein kirjata, että valehtelee ja kieroilee oman edun vuoksi kolme kuukautta putkeen."

"Niin ärsyttäviä, antaa saman paperin, muutettu vaan muutama lause. Kirjoitetaan, miten aikuiset näkee lapsen tilanteen. Joskus liioitellaan asioita."

Lasten yksilöllisten vahvuuksien huomioiminen on tärkeää, sillä muutamat lapsista kommentoivat vahvuuksiaan näin: *"En mä oikein tiedä mitä tarkoittaa"*. Lasten vahvuuksista keskustellaan neuvotteluissa ja ne kirjataan myös kuukausiarviointeihin.

Lupaamme Outamossa, että lapsen omat näkemykset tulevat huomioiduksi lapsen omissa suunnitelmissa hänen oman hyvinvoinnin edistämiseksi.

Kuuleminen ja osallisuus varmistetaan seuraavilla sovituille rakenteilla:

- Jokapäiväisessä lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa
- Sovituilla omaohjaaja-ajoilla
- Asiakassuunnitelmassa määritellään lapsen hoidolliset tarpeet

- Hoito- ja kasvatussuunnitelma: Asiakassuunnitelman tavoitteiden tuominen lapsen arkeen, sopiminen huolenpidosta ja valvonnasta, lapsi on osallisena suunnitelman teossa.
- Yhteisökokous: viikoittainen tilaisuus, jossa lapsiryhmä osallistuu arkensa suunnitteluun
- Yksilöllinen kuuleminen esimerkiksi: viikkosuunnitelmat, harjoittelusuunnitelmat, kuukausiarvioinnit, HOJKS, kolmikantakeskustelut (joissa osallisena lapsi, omaohjaaja, luokanopettaja)
- Omaohjaaja kirjaa lapsen kanssa tehdyn työn omaohjaajakirjauksiinsa.
- Aikuinen on turvallisesti läsnä, huolehtii lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä kirjaa havainnot.

Kolmikantakeskusteluja käydään yhdessä nuoren, omaohjaajan ja luokanvalvojan kanssa noin neljä kertaa lukuvuodessa. Lapset kuvailivat niitä näin:

”Kolmikantakeskusteluja on ollut tässä lukukaudessa vain yksi, mutta siellä toiveet toteutuivat.”

”Mulla on hyvä opettaja, pistää töihin, antaa oikeeseen aikaan töitä.”

4 Lasten turvallisuudesta huolehtiminen rajoitusten käytön yhteydessä

Outamon lastenkodissa huolehditaan, että lapset tietävät oikeutensa ja velvollisuutensa rajoitusten käytön yhteydessä. Rajoitustoimenpiteitä käytetään hoidon tukena, mikäli lapsi ei ilman lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä kykene asettumaan iän ja kehitystasonsa mukaisiin rajoihin tai vaarantaa kasvunsa, kehityksensä tai terveytensä toiminnallaan, esimerkiksi käyttämällä päihteitä.

Lapsilla on saatavilla laitoksen turvallisuussuunnitelma lapsille ja omavalvontasuunnitelma, joita säilytetään kotiosastojen ilmoitustauluilla. Omaohjaajat ovat käyneet molemmat suunnitelmat yhdessä lasten kanssa läpi. Lapsilla on mahdollisuus kommentoida ja vaikuttaa suunnitelmiin esimerkiksi yhteisökokouksessa.

Omavalvontasuunnitelma tuntui lasten mielestä sanana vieraalta eivätkä he nimen perusteella tiedä, mikä se on. Turvallisuussuunnitelman lapset olivat nähneet ja tiesivät niitä olevan esimerkiksi jokaisen huoneessa.

Outamon lastenkodin koko hoito- ja kasvatushenkilöstö ovat osallistuneet lastensuojelulain soveltamiskoulutukseen, jolla varmistetaan ajantasaisen ja tasalaatuine osaamisen edellytykset. Uudet työntekijät perehdytetään työtehtäviin vakituisten työntekijöiden ohjauksessa. Lastenkodin henkilökunta varautuu vaara- ja uhkatilanteisiin ennakoimalla niitä. Outamon lastenkodissa hoito- ja kasvatushenkilöstö tuntee Avekki-menetelmän ja käyttää sitä lapsen tarvitessa rajausta.

Ennen rajoitustoimenpiteen käyttöä ennakoidaan, miten lapsi tulee reagoimaan ja varaudutaan lapsen reaktioon asianmukaisin toimenpitein, esimerkiksi henkilöstöresursssia kohdentamalla ja huomioidamalla muiden lasten tilanteet. Tilanearvioinnissa pyritään lähtökohtaisesti välttämään muiden lasten joutumista osallisiksi heidän mieltään kuohuttaviin tilanteisiin. Rajoitukset pyritään aina tekemään suunnitelmallisesti ja ennakoitavasti. Henkilöstö sekä lapset tietävät mistä ja milloin tarvittavaa lisäapua saa.

Lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden käyttö ja niiden valvonta ovat aina yksilöllisiä. Toimenpide järjestetään niin, että lapsi saa tarvitsemansa hoidon eikä siitä koidu muille kohtuutonta haittaa. Outamon lastenkodissa ei kotiosastojen ovia lukita päiväsaikaan osastolla käynnissä olevien rajoitustoimenpiteiden takia, mutta öisin ovet pidetään lukittuina yleisen turvallisuuden takia.

Haastavat tilanteet käydään läpi yksilöllisesti tai tarvittaessa kaikkien tilanteessa mukana olleiden kanssa, mukaan lukien myös aikuiset ja välilliset osalliset. Tilanteet ja rajoitustoimenpiteet puretaan aina keskustelemalla. Näin pyrimme esimerkiksi varmistamaan, että lapsen ja häntä rajanneiden henkilöiden välille ei jää jännitteitä. Tärkeää keskusteluissa on kuulla lapsen mielipide ja näkemys haastavien tilanteiden syntymiseen ja niiden välttämiseen jatkossa. Onnistuessaan purkukeskustelu voi olla kasvun paikka niin lapselle kuin aikuisellekin. Vastaava ohjaaja määrittää purkukeskusteluun osallistuvat ja varmistaa, että paikalla on kokenut ohjaaja.

Outamon lastenkodin alueella on tallentava kameravalvontajärjestelmä. Lastenkodin ulkoalueita ja sisääntuloväylää kuvaavat kamerat ovat yhteydessä tallentimeen. Lastenkodin koko henkilöstö on veloitettu kuljettamaan paikantavaa päällekkäushälytintä mukanaan työskennellessään lastenkodin alueella. Hälytystilanteissa muu toiminta keskeytyy, kunnes lapsia ja aikuisia vaarantava tilanne on ohi. Kameroita voidaan seurata muiden osastojen toimistoista, joissa ne ovat vain hoito- ja kasvatushenkilöstön nähtävissä. Näkyvä muille osastoille lisää turvallisuutta ja turvallisuuden tunnetta.

Outamon lastenkodin ohjetta uhka- ja väkivaltatilanteisiin säilytetään toimistossa avokansiossa. Ohjeen päivittämisestä vastaa lastenkodin johtaja. Uhka- ja väkivaltatilanteet raportoidaan työsuojelupakki-järjestelmään. Osaston esimies vastaa ilmoitusten käsittelystä ja raportit käydään läpi turvallisuusryhmässä sekä esimieskokouksessa. Turvallisuuteen liittyvät uhat ja puutteet kirjataan järjestelmään. Tarvittavat toimenpiteet ratkaistaan uhan vakavuuteen perustuvan määräajan kuluessa.

5 Hoito- ja kasvatushenkilökunnan ja muiden yksikössä työskentelevien turvallisuudesta huolehtiminen

Outamon lastenkodin henkilöstöllä on ajantasainen tieto toteutettavista rajoitustoimenpiteistä sekä rajoituksen aikaisesta henkilöstö- ja lapsitilanteesta sekä omalla että muilla osastoilla heidän työvuorojensa aikana. Tiedonkulku varmistetaan raportoimalla. Hoito- ja kasvatushenkilöstö tuntee rajoitustoimenpiteiden sisällön ja tavoitteet.

Henkilöstö on tutustunut lastenkodin väkivalta- ja uhkatilanteiden toimintatapaohjeisiin, joilla turvataan liikkuminen ja työskentely Outamon lastenkodissa. Turvallisuus- ja omavalvontasuunnitelmat käydään läpi henkilökunnan perehdytyksessä ja ovat henkilökunnan saatavilla. Vaarojenarviointi ja poistumisturvallisuusselvitykset päivitetään säännöllisesti. Omavalvontasuunnitelmaa säilytetään kotiosastojen toimistoissa ja/tai yleisissä tiloissa kaikkien helposti saatavissa. Omavalvontasuunnitelma on julkinen asiakirja, joka löytyy myös Outamon lastenkodin kotisivulta.

Henkilökunnan kanssa käydään läpi haastavat tapahtumat ja tilanteet. Huolehditaan, että Outamon lastenkodissa on riittävä osaaminen tilanteiden hallintaan ja purkuun. Henkilökuntaa koulutetaan jatkuvasti turvallisuuden osalta (kommentti: saralla). Outamon lastenkodin esihenkilöt koulutetaan Defusing-ohjaajiksi. Lisäksi lastenkodissa työskentelee Hetipurku- menetelmään koulutettuja työntekijöitä. Tarvittaessa purkutilanteisiin pyydetään tukea työterveyshuollosta.

Lastenkodin johtaja vastaa lastenkodin kokonaisvaltaisesta turvallisuudesta. Kotiosastojen esimiehet henkilöstön lähiesimiehinä huolehtivat henkilöstön ja asiakkaiden perehdytyksestä ja turvallisuuskulttuurista. He varmistavat, että havaitut epäkohdat ja epäselvyydet ilmoitetaan ja niinhän puututaan tai löydetään ratkaisu.

6 Rajoitustoimenpiteiden toteuttaminen ja tilanteet, missä niitä käytetään

Outamon lastenkodissa lapsen kohdistetaan lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä (lueteltu luvussa 6.2) vain siinä määrin kuin kiireellisen sijoituksen tai huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen, lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä vaatii. Outamon lastenkodin rajoitustoimenpiteiden päätösprosesseissa noudatetaan Helsingin Kaupungin sosiaali- ja terveystoimen pysyväsuhjetta PYSY124 (päivitetty: 11.2.2020) sekä ajantasaista lainsäädäntöä (<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>). Lisäksi lain soveltamisessa hyödynnetään Outamoon kohdistuneiden erilaisten tarkastus- ja valvontakäyntien yhteydessä esiin tulleita palautteita ja huomioita.

Rajoitustoimenpiteitä ei käytetä muuhun kuin kussakin rajoitussäännöksessä ilmenevään ja siinä hyväksytyyn tarkoitukseen. Rajoitusten käyttäminen rangaistuksena on kiellettyä. Rajoitustoimenpide on aina yksilöllinen päätös suhteutettuna lapsen tilanteeseen. Rajoitustoimenpiteen käyttö lopetetaan, kun se ei ole enää välttämätön.

Käytettävissä olevista toimenpiteistä käytetään lapsen itsemääräämisoikeutta ja perusoikeuksia vähiten rajoittavaa toimenpidettä. Rajoitustoimenpiteet toteutetaan aina mahdollisimman turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittaen. Rajoitustoimenpiteen vaikutus lapsen asiakassuunnitelmaan kirjataan päätökseen. Sosiaalityöntekijä kirjaa asiakassuunnitelmaan, mikäli on odotettavissa, että rajoitustoimenpiteitä joudutaan käyttämään. Rajoitustoimenpidepäätös on tehtävä oikea-aikaisesti. Päätöksiä ei voida tehdä takautuvasti, ellei kysymyksessä ole kiireellinen tilanne, kuten esimerkiksi päätös eristämisestä.

Rajoitustoimenpidepäätöksissä asianosaisia ovat lapsi ja hänen huoltajansa. Ennen rajoitustoimenpidepäätöstä heille on varattava mahdollisuus tulla kuulluksi, joka tarkoittaa lapsen ja huoltajien näkemysten huomioonottamista rajoitustoimenpidettä suunniteltaessa. Outamon lastenkodissa lapsen kuuleminen on erityisen tärkeää tilanteissa, joissa lapsi on luvatta poissa lastenkodista. Lapset saattavat kokea rajoitustoimenpiteen rangaistukseksi, ellei lapsi voi selvittää omaa näkemystään ja ilmaista omaa arvioita oman elämän järjestämiseksi turvallisesti ennen mahdollista rajoituspäätöstä. Kuulemisella varmistetaan lapsen oikeudenmukaisuuden tunnetta ja voidaan määritellä lievin rajoituspäätös. Lapsen kuulematta jättäminen voi pitkittää luvaton poissaoloa ja altistaa lasta vaaraan sekä edistää epäluottamusta lapsen ja aikuisten välillä.

Asianosaisten mielipide on aina selvitettävä rajoitustoimenpidepäätöstä toimeenpantaessa myös ennalta arvaamattomissa äkillisissä tilanteissa, jotka vaativat välittömiä toimia. Kuulemisessa ja mielipiteen selvittämisessä lapselle ei saa kuitenkaan antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää etua. Mielipiteen selvittäminen voidaan jättää poikkeustilanteessa suorittamatta mm. silloin, jos kuuleminen saattaa vaarantaa päätöksen tarkoituksen toteutumisen tai kuulemisesta aiheutuva asian käsittelyn viivästyminen aiheuttaa huomattavaa haittaa ihmisten terveydelle.

Lapselle on annettava päätös tiedoksi ja päätöksen luovuttaminen on merkittävä lapsen asiakirjoihin. Jos lapsi ei halua ottaa päätöstä vastaan, päätöstä säilytetään yksikössä siten, että lapsi saa sen halutessaan. Lapselle on kerrottava rajoitustoimenpiteen perustelut, toimenpiteen tarkoitus ja kesto sekä miten hän voi toimia ollessaan eri mieltä toimenpiteestä ja ohjattava mahdollisen valituksen teossa. Tiedot annetaan ymmärrettävässä muodossa huomioiden lapsen ikä ja kehitystaso.

Päätös on aina annettava asianosaisille, joita se koskee. Päätöksestä tulee ilmetä myös, miksi kuuleminen on jätetty suorittamatta. Mikäli lapsen mielipidettä ei ole voitu selvittää, tulee syyn tähän ilmetä tehdyssä päätöksessä tai lasta koskevissa asiakirjoissa.

Lastensuojelulaitoksen on kirjattava käyttämänsä rajoitustoimenpiteet lapsen asiakirjoihin. Kirjaamisen tulee sisältää rajoitustoimenpiteen kuvaus, toimenpiteen peruste ja kesto, toimenpiteestä päät-

täneen ja sen käytännössä toteuttaneen sekä siinä läsnä olleen henkilön nimi ja ammattinimike. Kirjauksessa on mainittava myös toimenpiteen mahdollinen vaikutus hoito- ja kasvatussuunnitelmaan. Lasta koskevista asiakirjoista on ilmevä se, miten lapsen mielipide on selvitetty ennen rajoitustoimenpiteistä päättämistä tai sen toteuttamista sekä lapsen mielipide asiasta.

Lasta koskevaa asiakassuunnitelmaa tarkastaessa tulee arvioida lapseen kohdistettujen rajoitustoimenpiteiden tavoitteiden toteutumista ja niiden vaikutusta asiakassuunnitelmaan. Asiakassuunnitelma on tarkastettava aina, kun rajoitustoimenpiteet, kuten yhteydenpidon ja liikkumisvapauden rajoittaminen, muuttavat ja siten rajoittavat lapsen asiakassuunnitelmassa suunniteltuja kotiharjoitteleja sekä muuta sovittua yhteydenpitoa läheisiin.

Lasten mielestä rajoitustoimenpiteet Outamossa toteutetaan hyvin. Eräs nuori kertoi, että hänen mielestään lastenkodissa on suuri tarve rajoittamiselle. Monet nuoret hänen mielestään silti valittavat niistä ja liioittelevat tapahtumia. Nuoren mielestä on hyvä, että nuoria esimerkiksi ”ratsataan”. Joillain nuorilla rajoitustoimenpiteitä ei ollut ollenkaan taustalla ja toisilla niitä oli heidän kuvauksiensa mukaan koko ajan. Eräs EHO-jaksolta tullut nuori kuvaili esimerkiksi liikkumisvapaudenrajoittamista ”lomaksi”.

6.1 Rajoitustoimenpiteiden käyttö Outamon lastenkodissa

Outamon lastenkodissa lastensuojelulain mukaisia rajoitustoimenpiteitä toteutetaan yksilöllisesti lasta ja hänen läheisiään kunnioittaen. Rajoitustoimenpidettä suunniteltaessa arvioidaan toimenpiteen tarve ja sen ollessa välttämätön, kuullaan lasta ja hänen huoltajiaan.

Lasta ja hänen huoltajiaan kuullaan rajoitustoimenpiteen perusteiden, sisällön, tavoitteiden ja tarkoituksen osalta, jotta heillä on tosiasiallinen mahdollisuus vaikuttaa päätöksen sisältöön. Vastuusosialityöntekijän kanssa keskustellaan ennakkoon rajoitustoimenpiteiden käyttämisen periaatteista ja sisällöstä. Kiireellisissä tapauksissa rajoitustoimenpide päätetään ja se pannaan täytäntöön välittömästi, kun sen välttämättömyys on perusteltu lapselle. Päätös tehdään kirjallisena viipymättä ja annetaan tiedoksi mahdollisine valitusosoituksineen. Lastenkodin hoito- ja kasvatushenkilöstö auttaa asianosaisia tarvittaessa muutoksenhaussa.

Outamon lapset toivovat, että rajoitustoimenpiteet ovat yksilöllisiä ja niitä valmistelee henkilö, joka tuntee lapsen. Lapset kuvailivat voivansa vaikuttaa rajoitustoimenpiteisiin keskustelemalla omaohjaajan kanssa. Heidän mielestään sosiaalityöntekijät eivät tunne lapsia ja omaohjaaja voi vaikuttaa sosiaalityöntekijän tekemiin rajoitustoimenpidepäätöksiin. Outamon lapset kuvasivat rajoitustoimenpiteitä ja kuulemisia näin:

”Ymmärsin rajoituksen tarkoituksen, sillä myönsin käyttäneeni päihteitä. En halunnut keskustella rajoitusten sisällöstä.”

”Nuorempi minä kokee, että on tarpeeton, mutta fakta on, että nuori tarvitsee sen.”

”Turhaa vaika mä sanoisin mun mielipiteen, nii ei auta. Miks kysytään mielipide vastustanko, jos se ei auta.”

Outamon lastenkodissa johtaja, on omassa päätösluettelossaan, määrittänyt hoito- ja kasvatushenkilökunnan oikeudet päätöksentekoon lastensuojelulain rajoitustoimenpiteisiin.

6.2 Lastensuojelulain mukaiset rajoitustoimenpiteet

6.2.1 Yhteydenpidon rajoittaminen

Yhteydenpidon rajoittamista koskeissa asioissa asianosaisia ovat lapsi, lapsen huoltaja ja se henkilö, johon rajoitustoimenpide kohdistuu.

Lastensuojelulaitoksella on velvollisuus edistää lapsen ja hänen perheensä ja muiden lapselle tärkeiden ihmisten yhteydenpitoa sijaishuollon aikana.

Sijaishuollossa olevan lapsen yhteydenpitoa voidaan rajoittaa mikäli:

- 1) yhteydenpito vaarantaa lapsen sijaishuollon tarkoituksen toteuttamisen ja rajoittaminen on lapsen hoidon ja kasvatuksen kannalta välttämätöntä; tai
- 2) yhteydenpidosta on vaaraa lapsen hengelle, terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle; tai
- 3) rajoittaminen on välttämätöntä muiden lapsen vaikutuspiirissä olevien ihmisten turvallisuuden vuoksi; taikka
- 4) 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa yhteydenpitoa

Yhteydenpidon rajoittamisella tarkoitetaan:

- 1) rajoittaa lapsen oikeutta tavata vanhempiaan tai muita läheisiään;
- 2) rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä läheisiinsä puhelimitse tai muita yhteydenpitolaitteita tai välineitä käyttäen;
- 3) lukea ja pidättää lapsen lähettämä tai hänelle osoitettu yksittäinen kirje tai siihen rinnastettava muu luottamuksellinen viesti tai tarkastaa ja pidättää muu lähetys; sekä
- 4) ottaa rajoituksen ajaksi sijaishuoltopaikan haltuun lapsen hallussa olevat yhteydenpitoon käytettävät laitteet ja välineet tai rajoittaa niiden käyttöä.

Päätös on aina määräaikainen, jolloin päätöksessä on ilmoitettava rajoituksen syy, henkilöt, joihin rajoitus kohdistuu sekä millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee ja missä laajuudessa rajoitus toteutetaan, sekä se, milloin rajoitus alkaa ja milloin se päättyy.

Lyhytaikaisesta, enintään 30 vuorokautta kestävästä, rajoituksesta voi päättää laitoshoidossa lastensuojelulaitoksen johtaja. Mikäli rajoittamista on tarpeen jatkaa tai se on jo aluksi yli 30 vuorokautta, päättää asiasta johtava sosiaalityöntekijä tai kiireellisissä tilanteissa sosiaalityöntekijä sosiaalipäivätyksessä.

Yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös ja sen vaikutukset on lakkautettava heti, kun perusteet yhteydenpidon rajoitukselle ovat poistuneet.

Asianosaisia yhteydenpidon rajoittamista koskevista asioista ovat aina lapsi ja lapsen huoltaja. Ennen yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen tekemistä on lapselle, huoltajalle ja henkilölle, johon rajoitustoimenpide on kohdistettu, varattava tilaisuus tulla kuulluksi.

6.2.2 Aineiden ja esineiden haltuunotto

Lastensuojelulaki velvoittaa ottamaan lapsen hallussa olevat päihteet ja niiden käyttöön tarkoitetut välineet laitoksen haltuun. Samoin haltuun on otettava myös sellaiset lapsella olevat aineet ja esineet, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen.

Lastensuojelulaitoksen haltuun voidaan ottaa myös sellaiset aineet tai esineet, jotka soveltuvat vaarantamaan lapsen omaa tai toisen henkilön henkeä, terveyttä tai turvallisuutta tai vahingoittamaan omaisuutta, jos on todennäköistä, että lapsi käyttää aineita tai esineitä edellä kuvatulla tavalla.

Näitä esineitä voivat olla erilaiset terä- tai lyömäaseet tai heittämiseen soveltuvat esineet. Mitkä tahansa esineet esimerkkeinä liima, sakset, puukko, veitsi, vaijeri, pesäpallomaila tai tikat, voidaan kuitenkin ottaa haltuun, mikäli ne on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Myös tupakkatuotteet voidaan ottaa alaikäiseltä haltuun lastensuojelulaitoksessa.

Haltuun otettu omaisuus on sijaishuollon päättyessä palautettava täysi-ikäiselle lapselle tai hänen huoltajalleen, poikkeuksena esimerkiksi alkoholi, huumeet ja ampuma-aseet.

Haltuunoton voi tehdä lastensuojelulaitoksen johtaja tai kuka tahansa laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Haltuunotosta on viipymättä ilmoitettava lastensuojelulaitoksen johtajalle tai hänen määräämälleen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvalla henkilöllä päätöksentekoa varten.

6.2.3 Henkilöntarkastus

Henkilöntarkastuksella tarkoitetaan sen tutkimista, mitä lapsella on vaatteissaan tai esim. laukussaan sekä vaatteiden ja ihon väliin kätkeytyneenä. Henkilöntarkastus tarkoittaa esimerkiksi vaatteiden tutkimista sekä taskujen tarkastamista ja tyhjentämistä.

Henkilöntarkastus voidaan suorittaa, jos laitoksen henkilökunnalla on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai hallussaan päihtymistarkoitukseen käytettäviä aineita tai päihteiden käyttöön tarkoitettuja välineitä tai esineitä, jotka on tarkoitettu lapsen itsensä tai toisen henkilön vahingoittamiseen. Henkilöntarkastus tehdään etsittäväenä olevan omaisuuden löytämiseksi.

Tarkastuksen tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Tarkastus on tehtävä hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. Tarkastuksen tekijän ja siinä läsnä olevan henkilön on oltava lapsen kanssa samaa sukupuolta, jollei tarkastusta toimita terveydenhuollon ammattihenkilö.

Henkilöntarkastuksen voi suorittaa ja siinä olla läsnä myös työntekijä, joka on eri sukupuolta kuin lapsi, jos tarkastuksen suorittaminen kiireellisenä on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi. Henkilöntarkastuksessa lasta ei saa riisuttaa.

Henkilöntarkastuksesta ei tehdä päätöstä, ainoastaan kirjaukset.

6.2.4 Henkilönkatsastus

Henkilönkatsastus käsittää katsastettavan ruumiin tarkastamisen, verinäytteen ottamisen tai muun ruumiiseen kohdistuvan tutkimuksen. Henkilönkatsastuksen suorittamisen edellytyksenä on, että laitoksella on perusteltua syytä epäillä, että lapsi on käyttänyt päihdyttäviä aineita (yleensä huumeaineita).

Henkilönkatsastus voi käsittää puhalluskokeen suorittamisen tai veri-, hius-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen.

Henkilönkatsastuksen, kuten myös -tarkastuksen suorittaminen tulee tapahtua aina erittäin suurta hienovaraisuutta noudattaen ja lapsen fyysistä koskemattomuutta, ihmisarvoa ja sukupuoli-identiteettiä ja yksityisyyttä kunnioittaen. Henkilönkatsastus ei oikeuta ruumiinonteloiden tutkimista.

Katsastuksen toimittamisesta päättää ja sen toimittaa lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö.

Mikäli henkilönkatsastuksen toimittaa muu kuin terveydenhuollon ammattihenkilö, on läsnä oltava lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva toinen henkilö. Katsastusta ei saa toimittaa eikä siinä olla läsnä lapsen kanssa eri sukupuolta oleva henkilö, jollei kyseessä ole terveydenhuollon ammattihenkilö. Henkilönkatsastuksen suorittava ja läsnä oleva henkilö voi kuitenkin olla eri sukupuolta kuin lapsi, jos toimenpiteen suorittaminen välittömästi on välttämätöntä lapsen tai toisen henkilön turvallisuuden varmistamiseksi.

Verinäytteen saa ottaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö.

Henkilönkatsastuksesta on tehtävä päätös. Päätöksen tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Päätös ei ole valituskelpoinen. Päätös on kuitenkin lähetettävä tiedoksi ilman valitusosoitusta huoltajalle ja 12 vuotta täyttäneelle lapselle.

6.2.5 Omaisuuden ja lähetysten tarkastaminen

Mikäli on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on hallussa aineita tai esineitä (päihteet, niiden käyttöön soveltuvat välineet jne.), saadaan hänen käytössään olevat tilat tai hallussaan oleva omaisuus tarkastaa. Tilat ja omaisuus saadaan myös tarkastaa, mikäli lapsen olinpaikkaa täytyy kiireellisesti selvittää lapsen ollessa luvattomasti poissa lastenkodista.

Lastensuojelulaitoksen henkilökunnalla on oikeus tarkastaa lapselle osoitettu viesti tai muu luottamuksellisen lähetys, mikäli on perusteltua syytä epäillä sen sisältävän edellä mainittuja aineita tai esineitä. Tarkastusoikeuden käyttäminen ei kuitenkaan oikeuta lukemaan kirjettä tai muuta luottamuksellista viestiä.

Tarkastaminen on tehtävä lapsen ja lastensuojelulaitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan toisen henkilön läsnä ollessa. Erityisestä syystä voidaan lapsen käytössä olevat tilat tai hallussa

oleva omaisuus tarkastaa myös lapsen tai toisen henkilön läsnä olematta. Erityinen syy voi olla esimerkiksi henkilökunnan vähäinen määrä sellaisessa tilanteessa, jossa kiireellinen tilojen tai omaisuuden tarkastaminen on välttämätöntä. Erityinen syy voi olla myös se, että lapsi on poistunut luvatta laitoksesta.

Tarkastuksesta päättää ja tarkastamisen tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Päätös on lähetettävä tiedoksi huoltajalle ja lapselle. Lapselle tulee aina selvittää tarkastuksen syy, joka perusteineen ja menettelyineen on kirjattava päätökseen ja lasta koskeviin asiakirjoihin.

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lisäksi oikeus perustellusta syystä lukea ja päättää, että lapselle osoitettu viesti tai muu luottamuksellinen lähetys jätetään luovuttamatta lapselle. Tällöin edellyttää perusteltua syytä epäillä viestin sisällön vaarantavan lapsen tai toisen henkilön henkeä, terveyttä, turvallisuutta tai kehitystä.

6.2.6 Kiinnipitäminen

Lastensuojelulaitoksen johtaja tai laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö voi lapsen rauhoittamiseksi pitää kiinni lapsesta, jos lapsi uhkaavalla käyttäytymisellään todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita ja kiinnipitäminen on lapsen oman tai toisen henkilön hengen, terveyden tai turvallisuuden välittömän vaarantumisen vuoksi välttämätöntä.

Turvallisuuspalveluja tarjoavan yrityksen palveluksessa oleva henkilö, esimerkiksi vartija, ei voi osallistua kiinnipitämiseen. Sen sijaan jokaisella on oikeus puolustaa omaa tai toisen henkilön henkeä tai terveyttä uhkaavalta hyökkäykseltä

Kiinnipitämisellä tarkoitetaan pelkästään lapsen fyysistä kiinnipitämistä. Minkäänlaisten välineiden käyttö kiinnipitämisen yhteydessä ei ole sallittua. Kiinnipitäminen on oltava luonteeltaan hoidollista. Kiinnipitäminen voi myös sisältää lapsen siirtämisen. Kiinnipitäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Kiinnipitämistä on aina viimesijainen keino. Kiinnipitämisellä voidaan estää lasta vahingoittamasta itseään sekä suojella laitoksen muita lapsia ja henkilökuntaa. Omaisuuden suojelemisen kohdalla kyse tulee olla omaisuuden merkittävästä vahingoittumisriskistä.

Kiinnipitämisestä ei tehdä päätöstä. Kiinnipitämisen syyt ja perusteet kirjataan lasta koskeviin asiakirjoihin ja niistä annetaan selvitykset lastenkodin johtajalle ja lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

6.2.7 Liikkumisvapauden ja yhteydenpidon rajoittaminen

Lapselle saadaan, jos se on hänen huoltonsa kannalta välttämätöntä ja lapsen edun mukaista, asettaa määräajaksi kielto poistua laitoksen alueelta:

- 1) Lapsen sijaishuoltoon johtanut päätös on tehty sillä perusteella, että hän on vaarantanut vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä merkittävämmän rikollisen teon
- 2) lapsi laitoksessa käyttäytyy 1 kohdassa mainitulla tavalla; tai
- 3) rajoitus on lapsen hoidon tai huollon kannalta muutoin tarpeen lapsen suojelemiseksi häntä itseään vakavasti vahingoittavalta käyttäytymiseltä.

Rajoittamista ei saa määrätä laajempaan eikä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen hoito- ja kasvatusta välttämättä edellyttää.

Liikkumisvapauden rajoittamisen tavoitteena on, että lapsi poistuu päätöksessä määritellyltä alueelta vain yhdessä työntekijän kanssa.

Lapsen koulunkäynti, harrastustoiminta, retkelle osallistuminen tai muu vastaava toiminta tulee mahdollisuuksien mukaan pyrkiä turvaamaan. Päätöstä tehtäessä lapsen omat toivomukset ja mielipide asiassa tulee selvittää.

Mikäli liikkumisvapauden rajoittamispäätöksen ohella rajoitetaan myös lapsen yhteydenpitoa, *yhteydenpidon rajoittamisesta* on tehtävä erillinen päätös. Tällöin kuultavia ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi, lapsen huoltaja ja vanhempi sekä päätöksen kohteena oleva henkilö, jonka yhteydenpitoa lapseen on rajoitettu.

Liikkumisvapauden rajoittaminen ei saa jatkua ilman uutta päätöstä yli seitsemää vuorokautta. Yhtäjaksoisesti rajoittaminen saa jatkua enintään 30 vuorokautta. Rajoitustoimenpide on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä lapsen huollon järjestämisen kannalta.

Päätöksen lyhytaikaisesta, enintään 7 vuorokautta kestävästä, liikkumisvapauden rajoittamisesta tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Pidemmästä, yhteensä enintään 30 vuorokautta kestävästä, rajoituksesta päättää lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Päätökseen voi hakea muutosta.

6.2.8 Eristäminen

Lapsi voidaan eristää laitoksen muista lapsista, jos hän käyttäytymisensä perusteella on merkittävästi vaaraksi itselleen tai muille. Eristämistä ei saa määrätä pidemmäksi ajaksi kuin lapsen huolenpito ja hoito välttämättä edellyttävät. Eristämistä ei saa jatkaa yhtäjaksoisesti yli 12 tuntia. Eristäminen on lopetettava heti, kun se ei enää ole välttämätöntä.

Eristämisen tulee tapahtua laitoksen hoito- ja kasvatushenkilöstön jatkuvan huolenpidon alaisena. On myös sovittava, kuka lapsesta huolehtii eristyksen aikana. Aikuinen on vuorovaikutuksessa lapsen kanssa eristyksen ajan ja tarjoaa hänelle aktiivisesti huolenpitoa. Lapsen vointia arvioidaan vuorovaikutuksen kautta ja eristäminen lopetetaan heti, kun lapsen tilanne sen tosiasiallisesti sallii. Eristysseuranta kirjataan jatkuvalla kirjauksella, josta ilmenee lapsen vointi, hänelle tarjottu huolenpito ja lapsen sekä eristyksen valvonnasta vastaavan aikuisen välinen vuorovaikutus.

Eristämisestä ilmoitetaan aina laitoksen johtajalle. Laitoksen johtajan tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluvan henkilön tulee ilmoittaa eristämisestä tai sen jatkamisesta lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Eristämistä voidaan välittömästi jatkaa uudella päätöksellä vain, jos eristämisen edellytykset ovat edelleen olemassa. Edellytyksenä on lisäksi, ettei lapsen hoitoa ole mahdollista järjestää muulla tavalla. Ennen eristämisen jatkamista koskevan päätöksen tekemistä, on lapselle suoritettava lääkärin-tarkastus. Lääkärin-tarkastus tulee tarvittaessa tehdä myös eristämisen alkaessa tai eristämisen aikana. Eristämisen pisin kokonaisaika ei saa ylittää 24 tuntia.

Eristämistilanne edellyttää lapsen tilanteen jatkuvaa seurantaa. Hoitohenkilökunta on jatkuvasti kuuloetäisyydellä lapseen ja lapsen välittömästi lapsen tarvitessa hänelle apuna ja tukena. Eristetylle lapselle on turvattava mahdollisuus saniteettitiloihin, ruokailuun ja riittävän hyvän ilman saantiin.

Päätöksen eristämisestä ja sen jatkamisesta tekee lastensuojelulaitoksen johtaja tai hänen määräämänsä laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva henkilö. Outamon lastenkodin erityistila sijaitsee Kotiosasto Nokolla.

6.2.9 Erityinen huolenpito

Eriyisellä huolenpidolla tarkoitetaan sijaishuollossa olevalle 12 vuotta täyttäneelle lapselle lastensuojelulaitoksessa järjestettävää erityistä hoitoa ja huolenpitoa, mikäli hänen etunsa sitä vaatii. Eriyisen huolenpidon aikana lapsen liikkumisvapautta voidaan rajoittaa.

Eriyistä huolenpitoa voidaan järjestää muun muassa vakavan päihde- ja rikoskierteen katkaisemiseksi tai kun lapsi omalla käyttäytymisellään ja/tai muulla tavalla vakavasti vaarantaa omaa henkeään, terveyttään tai kehitystään, esimerkiksi käyttäytymällä itsetuhoisesti.

Edellytyksenä erityisen huolenpidon järjestämiselle on, ettei sijaishuoltoa ole mahdollista järjestää muulla tavoin, eivätkä terveydenhuollon palvelut sovellu käytettäväksi erityisen huolenpidon sijaan.

Päätöksen erityisen huolenpidon järjestämisestä tekee johtava sosiaalityöntekijä avohuollon ja sijoituksen sosiaalityössä. Päätöksen on perustuttava kasvatuksen, sosiaalityön, psykologin ja lääkärin asiantuntija-arviointeihin. Näissä arvioinneissa on otettava kantaa siihen, voidaanko lapsen itseään vahingoittavaan käyttäytymiseen puuttua muulla tavoin kuin järjestämällä hänelle erityistä huolenpitoa.

Eriyistä huolenpitoa voidaan järjestää enintään 30 vuorokauden ajan. Erittäin painavasta syystä voidaan erityistä huolenpitoa jatkaa uudella johtavan sosiaalityöntekijän päätöksellä enintään 60:llä vuorokaudella. Jatkamispäätökseen on liitettävä moniammatillinen arvio, jossa otetaan kantaa erityisesti siihen, miksi erityistä huolenpitoa olisi tarpeen jatkaa, ja missä muodossa se tulisi lapselle järjestää.

Ennen erityistä huolenpitoa koskevaa päätöstä on todisteellisesti kuultava lasta ja hänen huoltajaansa. Eriyisen huolenpidon aikana on lapsen hyvin tuntevien ohjaajien tavattava säännöllisesti lasta sekä osallistuttava lapsen erityisen huolenpidon suunnitteluun, toimeenpanoon ja arviointiin. Lapselle on lisäksi tehtävä säännöllisesti tarvittavat lääkärin-tarkastukset.

Lasta koskeva asiakassuunnitelma on aina tarkistettava erityisen huolenpidon päättyessä.

6.3 Yleiset toimintatavat rajoitusten käytön jälkeen

Tapahtunut rajoitustoimenpide käydään lapsen kanssa läpi huomioiden seuraavat asiat:

- Millä tavalla rajoitus on vaikuttanut?
- Miksi rajoitusta käytettiin?
- Mitä olisi voinut tehdä rajoituksen välttämiseksi?
- Miten jatkossa välttyttäisiin rajoitustoimenpiteiden käyttämiseltä eli suunnitelma jatkon kannalta?
- Miten lapsi kuvaa saamaansa kohtelua rajoituksen aikana?

Outamon lastenkodissa kaikki lapselle asetetut rajoitustoimenpiteet selvitetään jälkikäteen sekä lapsen että huoltajien kanssa. Tämä jälkiselvitys kirjataan päivittäiskirjauksiin otsikolla: "rajoitusten jälkiselvittely 74 a §" ja siihen kirjataan kaikki edellä mainitut huomioitavat kohdat.

Jälkiselvittely on ensisijaisesti omaohjaajatyötä. Vastaava ohjaaja neuvoo ja ohjaa työskentelyä sekä varmistaa että prosessi toteutetaan lastensuojelulain edellyttämällä tavalla. Tavoitteena on, että hoito- ja kasvatushenkilöstö arvioisi yhdessä keskustellen (dialogisesti) lapsen kanssa omaa toimintaansa. Rajoitusten läpikäyminen toimii hoito- ja kasvatushenkilöstön ammatillisen kehittymisen välineenä ja lisää lapsen vastuunottoa omasta käyttäytymisestään. Parhaassa tapauksessa jälkiselvittely toimii ennaltaehkäisevänä työkaluna, jolla pyritään välttämään vastaavien tilanteiden toistuminen.

Outamon lapsilta kysyttiin, miten rajoitustilanteita käytiin läpi jälkikäteen. He kuvailivat jälkiselvitteilyä näin:

"Se hyöty on jälkiselvittelystä että, jos huono mielentila, niin kun on rauhoittunut, niin sitten keskustellaan, että olet siitä ja siitä syystä täällä. Pitkän ajan kuluttua miettii asioita eli on hyötyä."

"Suurin osa LVR:stä johtuu siitä, että oon ollut hatkassa ja et käytän päihkeitä, vaik en niin paljoo käytä. Lähdin hatkaan, kun mua pidettiin turhaan koronakaranteenissa."

"Yleensä tiedän ja ymmärrän rajoituksen syyt, mutta turhaa, ei estä mun huumeiden käyttöä, vaan pahentaa, meitä aliarvioidaan. Esimerkiksi LVR ei vähennä haluja"

6.4 Lapsen muutoksenhaku ja kantelumahdollisuus

Lastenkodin henkilökunta ja lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kertovat lapselle sijaishuollon alkaessa sekä rajoitustoimenpiteen yhteydessä tehtävän mielipiteen selvittämisen yhteydessä, min-kälaiset ovat lapsen muutoksenhaku- ja kantelumahdollisuudet rajoituspäätöksistä. Muutoksenhaku- ja kanteluoikeuksista kerrotaan lapselle hänen ikätasonsa huomioiden ja vuorovaikutteisesti keskustellen. Muutoksenhaku- ja kantelukelpoisia sekä erikseen kirjattavia päätöksiä ovat seuraavat:

- yhteydenpidon rajoittaminen ja olinpaikan ilmoittamatta jättäminen (63 § ja 62 § 3 mom.)
- yhteydenpidon rajoituksen lieventäminen (63 §)
- aineiden ja esineiden haltuunotto (65 §)
- lähetyksen luovuttamatta jättäminen (67 § 4 mom.)
- lähetyksen tai viestin lukeminen (67 § 4 mom.)
- liikkumisvapauden rajoittaminen (69 §)
- eristäminen (70 §)
- erityinen huolenpito (72 §)

Asianosaisia rajoitustoimenpiteiden osalta ovat 12 –vuotias lapsi ja hänen huoltajansa. Yhteydenpidon rajoittamista koskevissa päätöksissä asianosaisia ovat lapsi, lapsen huoltaja ja se henkilö, johon rajoitustoimenpide kohdistuu.

Muutoksenhaku- ja kantelukelpoisiin sosiaalitoimen päätöksiin haetaan muutosta suoraan hallinto-oikeudelta 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Valituksessa ilmoitetaan valittajan nimi ja kotikunta sekä päätös, johon muutosta haetaan. Lisäksi kerrotaan mitä muutoksia halutaan tehtäväksi ja millä perusteilla. Valituskirjelmän tarkempi ohje on aina nuorelle annettun tiedoksiantotodistuksen viimeisellä sivulla. Siellä kerrotaan myös osoite ja sähköposti (helsinki.hao@oikeus.fi), johon valitus voidaan toimittaa.

Päätöksiä, jotka kirjataan, mutta niihin ei ole muutoksenhakuoikeutta ovat:

- omaisuuden ja lähetyksen tarkastaminen (67 § 1 ja 2 mom.)
- henkilönkatsastus (66 §)
- yhteydenpidon rajoituksen lakkauttaminen (63 §)

Rajoitustoimenpiteitä, joista tehdään vain kirjaus, mutta ei päätöstä eikä niihin ole muutoksenhakuoikeutta ovat:

- henkilöntarkastus (66 § 1 mom.)
- kiinnipitäminen (68 §)
- omaisuuden haltuunotto (palautustilanteet) (65 §)

Lastenkodissa lapset ovat sosiaalihuollon asiakkaita ja voivat tehdä kantelun kokemistaan sosiaali- tai terveydenhuollon epäkohdista tai yksittäisestä viranomaisesta. Kantelu tehdään Valviraan tai eduskunnan oikeusasiamiehelle. Siinä kerrotaan kantelun ajankohta ja kuvaillaan virheelliseksi koettu menettely. Kahta vuotta vanhempaa hallintokantelua ei tutkita ilman erityisiä syitä. Kantelun perusteella ei makseta vahingokorvauksia, mutta sen avulla saadaan koetut epäkohdat viranomaisten tietoon. Kantelun perusteella viranomaiset voivat vaatia toimintayksikköä muuttamaan toimintaansa ja/tai valvomaan paremmin toimintaansa. Valvira siirtää tarvittaessa kantelun käsiteltäväksi aluehallintovirastolle. Lapset voivat olla halutessaan yhteydessä Valvirassa toimivaan sosiaaliasiamieheen. Lastenkodissa lapset voivat tehdä muistutuksen ollessaan tyytymättömiä heitä koskevaan kohteluun. Muistutuksella ei haeta muutosta. Sen voi tehdä lastensuojeluyksikön johtajalle tai johtavalle sosiaalityöntekijälle.

Linkki ja ohjeet kantelun tai muistutuksen tekemiseen löytyvät täältä: https://www.valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu.

Outamon lapset kuvasivat muutoksenhaku- ja valitusoikeuttaan päätöksiin näin:

”Sain omaohjaajalta tiedon ja valitin hallinto-oikeuteen. Sain 6 kk:n päästä hyväksynnän.”

”Oon valittanut, mutta ei oo tuottanut tulosta.”

”Usein haluisit valittaa, mutta tiedät ettei se tuota tulosta.”

”Valitin yhdestä epäoikeudenmukaisesta LVR:stä. Valitin hallinto-oikeuteen. Sain kuuden kuukauden päästä hyväksynnän, että se oli aiheeton LVR. Sain omaohjaajalta tiedon, että voi valittaa.”